



Sammanfattning av rapporten

Familjecentraler i Västra Götaland – en utvärdering

AGNETA ABRAHAMSSON
VIBEKE BING
MIKAEL LÖFSTRÖM

OKTOBER 2009



Familjecentralen – den självklara mötesplatsen

Socialstyrelsen föreslår att det skall vara den fullt samlokaliserade familjecentralen med mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialt förebyggande verksamhet som i fortsättningen skall avses med begreppet familjecentral (*Socialstyrelsen 2008*).

Bakgrund och syfte med utvärderingen

Under 2000-talet har antalet familjecentraler ökat i Västra Götaland. Familjecentralerna drivs i samverkan mellan länets kommuner och hälso- och sjukvården i Västra Götalandsregionen.

Folkhälsokommittén i Västra Götalandsregionen har låtit utvärdera familjecentralerna som en del av sitt utvecklingsuppdrag i "Handlingsprogrammet för folkhälsoarbetet 2002-2006". Detta har resulterat i rapporten "Familjecentraler i Västra Götaland – en utvärdering" som sammanfattas här.

Syftet med utvärderingen har varit att ta tillvara tidigare erfarenheter av arbetet på familjecentraler för att skapa underlag för vidare utvecklingsarbete.

Utvärderingen har föregåtts av ett beredningsarbete där intressenter för familjecentralerna deltagit och formulerat

utvärderingens båda inriktningar. Den ena belyser öppna förskolan på familjecentraler ur ett medborgarperspektiv och rymmer tre frågeställningar:

- Vilka familjer som den öppna förskolan inom familjecentraler når.
- Vilka insatser i den öppna förskolan gynnar föräldrar/barn? Varför?
- Vilken betydelse har familjernas deltagande i öppna förskolan haft för personalens arbetssätt?

Den andra inriktningen belyser styrningens betydelse för att skapa förutsättningar för samverkan på familjecentraler. De ledande frågeställningarna är:

- Vad styr samverkan på familjecentralerna?
- Vilken styrning gynnar samverkan på familjecentralen?

Utvärderingens huvudstudie har omfattat 16 familjecentraler varav sex familjecentraler också ingått i en djupstudie. Sammanlagt har 470 föräldrar, drygt 600 barn och 185 medarbetare, chefer och politiker varit involverade i utvärderingens datainsamling.

Besökaren på öppna förskolan

Familjecentralerna utgör en lågrisksatsning och är till för alla. Utvärderingens resultat visar att familjerna som besöker de studerade familjecentralernas öppna förskolor väl speglar den socioekonomiska profilen i området där familjecentralen är belägen. Andelen pappor bland besökarna är däremot lägre än andelen föräldralediga pappor i regionen. Delvis kan det förklaras med att många av barnen är yngre än ett år.

Föräldrar besöker främst öppna förskolan för sina barns skull, men även för att träffa andra, byta erfarenheter och få hjälp och stöd. Öppna förskolan som mötesplats är mycket betydelsefull för invandrarföräldrar som bor i förorter. Där träffar de svenskar och lär sig svenska, medan invandrare på mindre orter inte i samma utsträckning delar denna uppfattning om öppna förskolan.

Programteori för öppna förskolan

Utvärderingen beskriver genom en så kallad programteori vad som görs på familjecentralen, hur föräldrar uppfattar att detta leder till resultat för dem och deras barn, samt hur resultaten kan förklaras. I följande tabell sammanfattas resultaten, insatserna och hur de hänger ihop i en programteori.

Programteorin visar hur arbetet är inriktat på psykosociala bestämningsfaktorer för hälsa såsom socialt nätverk, socialt stöd, samhandling, självkänsla, självförtroende, tillit, vänskap och bemästring. Faktorerna bidrar tillsammans till hälsa och välbefinnande genom att de skapar sammanhang i småbarnsfamiljernas värld. Därmed kan öppna förskolorna på familjecentralerna bidra till att minska hälsoklyftor i samhället och vara en kraft att räkna med i folkhälsoarbetet.

Sammanfattning programteori

Resultat	Insatser i verksamheten	Förklaring
Föräldrars uppfattningar	Innehåll i verksamheten som tillsammans ger resultat	Sammanhanget öppen förskola på familjecentral
Utveckling av föräldraidentitet till en vanlig förälder med ett normalt barn	Skapar ramar för socialt umgänge med barnet i centrum och för en god atmosfär där föräldrar stödjer varandra.	Flexibel och dynamisk med plats för: <ul style="list-style-type: none"> - gemenskap - personlig utveckling - lärande
Socialt nätverk och vänner för både föräldrar och barn	Möter besökare för att de ska våga komma över tröskeln	Livssituation för föräldrar med små barn: <ul style="list-style-type: none"> - samhället i stort - socioekonomi - föräldrars livsvärld; livshistoria och livssituation som nybliven förälder
Socialt stöd ger trygghet genom att det finns tillhands	Stärker anknytningen mellan förälder och barn	
Kunskap som man behöver som förälder	Ger service och social rådgivning	
	Skapar möjligheter för samtal och lyssnande för att stärka föräldrar att växa som föräldrar	

Programteorin ovan är gemensam för alla småbarnsföräldrar oavsett social situation, kön och etnisk bakgrund. De har alla behov av gemenskap med andra föräldrar med små barn. För vissa grupper kan emellertid programteorin omfatta specifika aspekter. I invandrarfamiljernas fall bidrar det extra stödet från öppna förskolan till att det blir lättare att komma in i det svenska samhället. För pappor handlar det om att familjecentralen, med hjälp av sin öppna förskola, hjälper dem att ta större plats i barnets liv än vad som historiskt sett har varit vanligt.

Samlokaliseringens konsekvenser för personal och föräldrar

Att familjecentralen är en samlokaliserad verksamhet syftar till att underlätta samarbete och öka tillgängligheten för barn och föräldrar. De flesta av personalen uppger att familjecentralen lett till ett förändrat arbetssätt som ökar kvaliteten i mötet med familjerna. De kan ägna sig åt det som de är utbildade för och överlämna andra arbetsuppgifter till kolleger med adekvat utbildning.

Personalens beskrivning av hur de arbetar på familjecentralen stämmer väl överens med hur föräldrarna önskar att verksamheten ska fungera. Föräldrar menar att de behöver känna tilltro till att extra stöd finns till hands när och om det behövs, och att de får tillgång till den samlade kompetensen på hela familjecentralen.

Samlokalisering i form av familjecentraler har i utvärderingen visat sig ha en potential att genom hälsofrämjande arbete bidra till att utjämna hälsoklyftor bland barnfamiljer. Öppna förskolornas och familjecentralens möjlighet att nå de svagaste hör samman med hur väl verksamhetens resurser står i proportion till målgruppen och dess behov. För att inte de socioekonomiskt starka i samhället skall gynnas på bekostnad av de svagare grupperna är det nödvändigt att öppna förskolornas resurser i form av bemanning, öppet-tider och lokalstorlek motsvarar dess barnunderlag och



upptagningsområdets sociala status. Hur verksamheten anpassas och dimensioneras i förhållande till målgruppens storlek och socioekonomiska villkor avgör om svaga, blyga, barnrika och språkfattiga ska inkluderas eller utelämnas. Politiker och tjänstemän kommer inför den fortsatta utvecklingen att ställas inför ett dilemma som råder mellan olika intressen inom välfärdssektorn. De kommer att bli tvungna att överväga mellan å ena sidan kortsiktiga besparingar och å andra sidan hälsa, livskvalitet och välfärd för barnfamiljer som på längre sikt kan undvika samhällsliga kostnader.

Familjecentraler planeras lokalt i samverkan mellan kommuner och hälso- och sjukvården i regionen. Att det finns färre familjecentraler att tillgå än vad som efterfrågas gör att trängsel och besöksstryck ökar när föräldrar söker sig till de familjecentraler som finns.

Förändringar i strukturer och styrning som stöd för utveckling av familjecentraler

Resultat från studien visar att en långsiktig satsning på familjecentraler kräver klara strukturella förutsättningar i form av system som stöder verksamheten och ledningsstrukturer (politiker och chefer) som finansiellt och strategiskt försvarar deras existens. Skälet är att familjecentralen, som relativt ung verksamhet, är mer utsatt än den ordinarie verksamheten. Den befinner sig mellan starka professioner och huvudmännens starka strukturer.

Personalens och chefernas engagemang och intresse för verksamheten är ett viktigt fundament för att familjecentralerna fungerar idag. Den tillhörighet professionerna har till ett gemensamt verksamhetsområde underlättar samverkan på familjecentralen och samarbetet mellan medarbetarna. Möjligheten att utveckla samverkan på familjecentralen är beroende av hur huvudmännen organiserar och styr denna verksamhet. Det finns mycket som pekar på att huvudmännen behöver ta större hänsyn till att familjecentralen är en samlokaliserad verksamhet som bygger på samverkan mellan

professioner än vad de gör idag. Om bemanningen och styrningen av familjecentralen inte utgår från dess verksamhetsidé i större utsträckning kommer familjecentralen förmodligen ha svårt att leva upp till förväntningarna om att kunna bidra till att minska hälsoklyftorna bland barnfamiljer.

Studien visar också att en överenskommen finansiering av verksamheten, som garanterar att personalen från de olika huvudmännen har tid att samverka, gynnar samverkan på familjecentralen. Betydelsefullt är dessutom ett stöd från politisk ledning och förvaltningsledning som innefattar gemensamma operativa mätbara mål för familjecentralens verksamhet samt att dessa följs upp kontinuerligt.

Utveckling av en tydlig ledningsfunktion

Det är viktigt med en tydlig ledningsfunktion där styrgruppen ingår. Styrgruppen bör ha tre centrala uppdrag för familjecentralens verksamhet. Uppdragen är att:

- ansvara för familjecentralen som en del av respektive huvudmans verksamhet, så att familjecentralen integreras i den övriga verksamhet.
- medverka till att chefer på olika nivåer hos respektive huvudman koordineras.
- ansvara för samt stödja och styra verksamhet och personal på familjecentralen.

Till ledningsfunktionen hör även samordnaren. För att uppdraget skall fungera bör den eller de som är ansvariga för att utföra uppdraget ha ett klart beskrivet arbetsområde, ett uttalat mandat samt avsatt arbetstid. I uppdraget bör ligga ett ansvar att företräda familjecentralen samt att bevaka och uppmärksamma samverkansfrågor för familjecentralen, men inte att operativt genomföra samverkan.

Rekommendationer för det framtida arbetet med familjecentraler i regionen:

- Utveckla en gemensam standard för familjecentraler för kommuner och region.
- Ge möjlighet för personalen att bygga och upprätthålla en gemensam kompetens som gagnar barnen och föräldrarna för att potentialen att utjämna en ojämn hälsoutveckling bland barnfamiljer skall kunna utnyttjas till fullo.
- Planera familjecentralernas verksamhet så att potentialen för att utjämna hälsoklyftor utnyttjas. En förutsättning är att även de svaga grupperna nås. Detta kräver:
 - en bedömning av verksamhetens resurser; bemanning, öppettider och lokalstorlek som motsvarar barnunderlag och upptagningsområdets sociala status.
 - Att inte teamet blir för stort för då förloras helheten.
 - Att det finns kompletterande resurser utanför familjecentralen för dem som har mycket stora behov.
 - Att man tar i beaktande att det i barnrika områden hellre byggs fler mindre familjecentraler med färre Bvc-sjuksköterskor än en stor med många (>4) Bvc-sjuksköterskor. En för stor öppen förskola riskerar att förlora känslan av intimitet och tillit även om dimensioneringen av personalen motsvarar den sociala belastningen. Ett för stort team är svårt att hålla ihop och då går också helheten lätt förlorad.
- Tillvarata mödrahälsovården och försäkringskassan som potential för att aktivt informera och introducera pappor till den öppna verksamheten som kan ha en viktig roll genom att informera pappor om hur de kan få stöd i sin uppgift som pappa.
- Tillvarata och vidareutveckla familjecentralens potential för att barn och föräldrar med rötter i andra länder ska lära svenska och få kontakt med det svenska samhället.
- Skapa finansiella förutsättningar för att ge möjligheter för personalen att ytterligare stärka integrationen mellan de verksamheter som ingår på familjecentralen.
- Se över den medicinska personalens arbetsuppgifter så att det hälsofrämjande arbetet på familjecentralen som helhet får tillräckligt utrymme.
- Inrätta en samordnare med uppdraget att bevaka samverkansfrågor för familjecentralen och företräda familjecentralen.
- Styr med gemensamma mål som är av betydelse för verksamhetens kvalitet och accepterade av professionerna och huvudmännen.
- Stärk en stödjande ledningsstruktur för familjecentraler genom att politiker och chefer hos båda huvudmännen på olika nivåer i beslutshierarkin garanterar verksamheten under en längre tidsperiod.
- Ge styrgruppen ett tydligt mandat att vara den för huvudmännen gemensamma beslutande och pådrivande ledningsfunktionen för familjecentralen.
- Arbeta för att politiska beslut fattas om tillgång till öppen förskola för alla barn. Utvecklingen av familjecentraler skulle därmed kunna gå snabbare och få en jämnare kvalitet.



Utvärderingen av familjecentraler i Västra Götaland

är genomförd av Högskolan Kristianstad och Högskolan Borås på uppdrag av Folkhälsokommittén, Västra Götalandsregionen.

Agneta Abrahamsson, Högskolan Kristianstad är huvudansvarig för delstudie 1 som genomförts tillsammans med konsult Vibeke Bing.

Mikael Löfström, Högskolan Borås har genomfört delstudie 2.

Forskarna ansvarar självständigt var för sig för innehåll och slutsatser i respektive delstudie.

Elektronisk kopia finns på:
www.vgregion.se/folkhalsa

Rapporten kan beställas av:
eva.mattsson-elofson@vgregion.se

2009 www.logiken.se Foto: Johan Wingborg